МИНИСТАРСТВО ОБРАЗОВАЊА И НАУКЕ

БИРО ЗА РАЗВОЈ ОБРАЗОВАЊА

Наставни програм

Грађанско образовање

за VIII разред

Скопље, 2025. година

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О НАСТАВНОМ ПРОГРАМУ

Наставни предмет	**Грађанско образовање**
Врста/категорија наставног предмета	Обавезан
Разред	VIII (осми)
Теме/области у наставном програму	• Људска права и права детета • Друштво, држава, грађани
Број часова	1 час недељно/36 часа годишње
Опрема и средства	• Дигитални паметни (смарт) уређаји • Уџбеник • Енциклопедије • Хамер, флипчарт, маркери, папир за цртање, бојице, маказице, лепак, лепљива трака, компјутер, ЛЦД пројектор • Часописи, новине, интернет портали, друштвене мреже • Аудио-визуелни снимљени садржаји, апликације (прилагођене узрасту)
Норматив наставног кадра	Наставу из предмета Грађанско образовање у осмом разреду може да изводи: • дипломирани професор историје, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани историчар, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани историчар-архивиста, са стеченом педагошко-психолошком и методичком припремом на акредитованим високошколским установама, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани професор историје са археологијом – наставни смер, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани професор социологије, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани социолог, ниво квалификација VI А према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС

	бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани професор филозофије, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани филозоф, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и наймање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен • дипломирани професор филозофије и грађанског образовања, ниво квалификација VI A према Македонском оквиру квалификација и најмање 240 ЕКТС бодова или завршен VII/1 степен.

ПОВЕЗАНОСТ СА НАЦИОНАЛНИМ СТАНДАРДИМА

Резултати учења наведени у наставном програму воде ка стицању следећих компетенција обухваћених облашћу ***Друштво и демократска култура*** из Националних стандарда:

	Ученик/ученица зна и/или уме:
VI-A.1	Да објасни како друштвени фактори утичу на личност и средину и да их узима у обзир при формирању мишљења и доношењу одлука;
VI-A.2	да анализира сопствено понашање са циљем да се побољша, постављајући себи реалне и остваривe циљеве за активно деловање у заједници;
VI-A.3	да формулише и аргументује своја гледишта, да саслуша и анализира туђа гледишта и да се са поштовањем односи према њима, чак и тада када се не слаже;
VI-A.4	да критички рефлектује о различитим личним и друштвеним вредностима и понашањима у различитим контекстима (нарочито у етички сензибилним ситуацијама), да поштује друштвено прихваћене норме и вредности, али и да их преиспитује када сматра да је то потребно;
VI-A. 5	да разуме разлике међу људима по било ком основу (родна и етничка припадност, старост, способности, социјални статус итд.);
VI-A. 6	да препознаје присуство стереотипа и предрасуда код себе и код других и да се супротставља дискриминацији;
VI-A.7	да препознаје манифестацију вербалног и физичког насиља у сопственом окружењу, да сагледава последице насиља и да се супротставља њему;
VI-A.8	да сагледа шта повезује, а шта разједињује људе у заједници, да проналази начине да допринесе напретку заједнице, имајући у виду потребе и интересе свих;
VI-A.9	да препозна рањиве групе у друштву, да учествује у хуманитарним и волонтерским акцијама и да их подржава;
VI-A.10	да заштити себе и друге у кризним ситуацијама и при елементарним непогодама;
VI-A.12	критички да анализира и дискутује о вредностима грађанског друштва, различитим улогама и понашањима грађана и о својој

	улози у њему;
VI-А.13	да анализира концепт људских права и права детета, да идентификује случајеве кршења права и да предузима активности за њихово неселективно поштовање;
VI-А.14	да анализира и дискутује о одговорностима извршне, законодавне и судске власти у правној држави и о улози државе у заштити људских права;
VI-А.15	да идентификује ситуације у којима грађани могу да утичу на живот у заједници и да се ангажује на побољшању стања;
VI-А.16	да препознаје ситуације злоупотребе моћи, да објашњава штетан утицај корупције на појединца, групу и друштво и да се супротставља таквим појавама у окружењу;
VI-А.17	да анализира утицај штампаних, електронских и друштвених медија на јавно мњење и да бира веродостојне изворе информација на којима ће заснивати сопствене ставове;
VI-А.18	критички да анализира претње од небалансираног развоја по животну средину и да активно доприноси њеној заштити и унапређењу;
VI-А.19	да објашњава важност демократских процеса у друштву и да примењује принципе демократског учешћа у оквиру школе;
VI-А.20	да објашњава улогу међународних организација и савеза у савременом друштву и да анализира вредности и предности европских интеграција;
VI-А.21	да разликује значење појмова: нација, народ, етничка заједница, грађани и појединци; појава: етничка и национална припадност, патриотизам и национализам, већина и мањина; као и концепата: територија, регион, држава, друштво, власт и сл. и да их адекватно користи у различитим контекстима на које се односе;
	Ученик/ученица разуме и прихвата да:
VI-Б.1	не сме да врши дискриминацију на основу разлика међу људима (родна и етничка припадност, старост, способности, социјални статус итд.);
VI-Б.2	сви људи, укључујући и децу, имају право да изражавају своја мишљења и ставове и да учествују у доношењу одлука које су повезане са њиховим потребама и интересима;
VI-Б.3	људска права су универзална, а границе права сваког човека јесу права и слободе другог;
VI-Б.4	неселективно поштовање људских права и слобода је кључно за добробит појединаца и друштва у целини;
VI-Б.5	једнакост, равноправност и социјална кохезија су неопходни за успешно функционисање заједнице;
VI-Б.6	лични ангажман и сарадња са другима су важни за остваривање заједничког јавног интереса;
VI-Б.7	сваки грађанин је дужан да се одговорно односи према сугрђанима, заједници и друштву у целини, стално имајући у виду последице својих поступака по друге и околину;
VI-Б.8	сваки грађанин је дужан да поштује законе, правила и прописе који регулишу понашање људи и функционисање институција;

VI-Б.9	сваки грађанин треба да преузме одговорност за промене у природи изазване човековим активностима;
VI-Б.12	наша држава је мултикултурално/мултиетничко друштво у којем живе припадници различитих култура/етничких заједница и сваки њен грађанин је одговоран да доприноси интеркултуралној размени и поштовању људских права у интересу заједничког живота у интегрисаном, етнички кохезивном друштву;
VI-Б. 13	национални идентитет, који произилази из припадности држави Републици Северној Македонији, важна је компонента идентитета свих грађана државе.

Наставни програм укључује и релевантне компетенције из следећих трансверзалних области Националних стандарда*: **Језичка писменост, Дигитална писменост, Лични и социјални развој, Техника, технологија и предузетништво и Уметничко изражавање и култура.***

	Ученик/ученица зна и/или уме:
I-A.2	да познаје и користи различите форме писменог изражавања: књижевне (песма, кратка прича, излагање/говор, есеј, дневник и др.) и некњижевне (тематски есеј, извештај, молба/захтев, саопштење, реклама и др.);
I-A.3	да води критички и конструктиван дијалог, аргументовано исказујући своје ставове;
I-A.5	да припреми и одржи говор различитог садржаја и за различите намене, имајући у виду аудиторијум (старост и етнички/културни диверзитет);
I-A.8	да разуме садржај аудио-порука: да може да издвоји, анализира, оцењује/вреднује и резимира информације из порука и да их искаже (писмено и усмено) својим речима;
I-A.9	да разуме садржај писаног текста: да може да издвоји, анализира, оцењује/вреднује и резимира информације из текста и да их искаже (писмено и усмено) својим речима;
I-A.10	да разуме визуелно приказане садржаје (дијаграме, табеле и графиконе, илустрације, анимације и др.), да може да издвоји, анализира, оцењује/вреднује и резимира визуелно приказане садржаје и да их објасни (писмено и усмено);
I-A.12	да користи информације из различитих извора и медија и да им критички приступа, узимајући у обзир извор, контекст, циљ и веродостојност презентованих информација.
III-A.5	да препоручује/примењује размеру у различитим контекстима из свакодневног живота;
IV-A.9	да у комуникацији са другима у мултикултуралном дигиталном простору поштује различите учеснике и прати правне, културне и етичке норме понашања у дигиталном простору;
IV-A.10	да се брине о свом дигиталном идентитету, безбедности и репутацији и да поштује политике приватности;
IV-A.12	да истражује могућности коришћења различитих модела и симулација, комбинујући статичне и динамичке приказе, звук, текст и слике како би модификовао или креирао једноставне креативне мултимедијалне производе са конкретном наменом и за одређену публику;
IV-A.13	да дефинише критеријуме за квалитет дигиталних производа и решења, укључујући иновативност и корисност;
V-A.3	да идентификује различите компоненте сопственог идентитета који се гради на основу припадности различитим социјалним

	групама (на пример: родни, етнички и национални идентитет) и различитих улога које има у животу (на пример: ученик, син/ћерка);
V-A.4	да врши процену сопствених способности и постигнућа (укључујући јаке и слабе стране) и да на основу тога одређује приоритете који ће му/јој омогућити развој и напредовање;
V-A.5	да препознаје емоције код себе и код других, да сагледа последице сопствених емоционалних реакција у различитим ситуацијама и да користи одговарајуће стратегије за суочавање са емоцијама;
V-A.6	да постави циљеве за учење и сопствени развој и да ради на превазилажењу изазова који се јављају на путу ка њиховом остваривању;
V-A.7	да користи сопствена искуства како би себи олакшао/олакшала учење и прилагодио/прилагодила сопствено понашање у будућности;
V-A.8	да организује сопствено време на начин који ће му/јој омогућити ефикасно и ефективно остваривање постављених циљева и задовољавање сопствених потреба;
V-A.9	да предвиди последице својих поступака и поступака других по себе и по друге;
V-A.10	да примењује етичка начела при вредновању правилног и погрешног у сопственим и туђим поступцима и да манифестује врлине и позитивне карактерне особине (као што су: поштење, правичност, поштовање, стрпљење, брига, пристојност, захвалност, одлучност, одважност и самодисциплина);
V-A.11	да делује самостално, са потпуном свешћу о томе од кога, када и како може да попрежи/потражи помоћ;
V-A.12	да се успешно суочава са социјалним притисцима;
V-A.13	да комуницира са другима и да представља себе адекватно ситуацији;
V-A.14	да слуша активно и адекватно реагује, показујући емпатију и разумевање за друге, и да исказује сопствене бриге и потребе на конструктиван начин;
V-A.15	да сарађује са другима у остваривању заједничких циљева, делећи сопствена гледишта и потребе са другима и узимајући у обзир гледишта и потребе других;
V-A.16	да препознаје проблеме у односима са другима и да приступа конструктивно решавању конфликата, поштујући права, потребе и интересе свих укључених страна;
V-A.17	да тражи повратну информацију и подршку за себе, али и да даје конструктивну повратну информацију и подршку у корист других;
V-A.18	да истражује, постављајући релевантна питања, са циљем да открије проблеме, анализира и вреднује информације и предлоге и да проверава претпоставке;
V-A.19	да даје предлоге, разматра различите могућности и предвиђа последице са циљем извођења закључака и доношења рационалних одлука;
V-A.20	да критички анализира информације и доказе према релевантним критеријумима;
V-A.21	да анализира, процењује и побољшава сопствено учење;

VII-А.9	активно да учествује у тимском раду према претходно усвојеним правилима и уз доследно поштовање улоге и доприноса свих чланова тима;
VIII-А.3	да изражава сопствене идеје, искуства и емоције, користећи уметничке или друге форме креативног изражавања (индивидуалне или колективне);
VIII-А.5	да манифестује познавање сопствене културе и различитих начина њеног изражавања кроз књижевност и визуелне уметности, музику и плес, грађевине и друге културне производе;
VIII-А.6	да идентификује разлике и сличности између сопствене културе и других култура во свом ужем и ширем окружењу и да анализира њихову повезаност и међузависност;
VIII-А.7	да препознаје и објашњава како се културна обележја мењају током времена и у различитим контекстима;
VIII-А.8	да препознаје значај и објашњава предности и изазове глобализације, као и повезаност локалних питања са глобалним кретањима;
VIII-А.9	да препозна и објасни како је култура којој припада (укључујући традицију и религију) утицала на формирање његовог/њеног идентитета и погледа на свет;
VIII-А.10	да идентификује и преиспитује стереотипе и предрасуде према припадницима других културних група који се манифестују у његовом/њеном окружењу;
VIII-А.12	да интерпретира свет не само из угла припадника сопствене културе, већ и кроз перспективу других култура.
	Ученик/ученица разуме и прихвата да:
I-Б.4	садржај и начин изражавања сопственог мишљења могу допринети одржавању и побољшању комуникације, али и изазвати неспоразуме и конфликте;
III-Б.5	радозналост и иновативност су кључне за развијање научно-истраживачке мисли;
III-Б.9	треба да разуме предности, ограничења и ризике научних теорија и њихове примене и да показује развијен однос према доношењу правилних одлука и изградњи вредности, укључујући морални аспект при решавању проблема;
IV-Б.3	потенцијали ИКТ-а ће се повећавати и треба их пратити и користити, али и да треба имати критички однос према веродостојности, поверљивости и утицају података и информација које су доступне путем дигиталних уређаја;
IV-Б.4	у дигиталном простору је важно обезбедити заштиту идентитета, приватности и емоционалне сигурности, не користити говор мржње и сајбер насиље, и поштовати правила и норме комуникације у дигиталним заједницама;
IV-Б.5	информације доступне у дигиталном простору треба користити етички, према дефинисаним правилима и за добробит људи;
V-Б.2	спознаја сопственог идентитета доприноси јачању самопоуздања и развоју личности;
V-Б.3	сопствена постигнућа и добробит у највећој мери зависе од труда који сами улажу и од резултата које сами постижу;
V-Б.4	свака поступак који предузме има последице по њега/њу и/или по његово/њено окружење;

V-Б.5	од начина на који приступа решавању проблема и разрешавању конфликата зависи да ли ће проблеми бити решени, односно да ли ће конфликти бити разрешени;
V-Б.6	успех у животу у великој мери зависи од циљева које себи постави, а од начина на који планира активности и организује време у великој мери зависи ефикасност и ефективност во остваривању постављених циљева;
V-Б.7	иницијативност, упорност, истрајност и одговорност су важни за спровођење задатака, за остваривање циљева и за превазилажење изазова у свакодневним ситуацијама;
V-Б.8	интеракција са другима је двосмерна – као што има право да од других тражи да му/јој буде омогућено задовољавање сопствених интереса и потреба, тако има и одговорност да да простор другима да задовоље сопствене интересе и потребе;
V-Б.9	тражење повратне информације и прихватање конструктивне критике воде ка личном напретку на индивидуалном и социјалном плану;
VII-Б.4	радна етика, културна осетљивост и однос према другима значајни су за креирање и одржавање позитивне радне климе;
VIII-Б.3	поштовање и промовисање сопствене културе доприносе јачању културног идентитета и дигнитета;
VIII-Б.4	културни диверзитет утиче на развој идентитета припадника различитих култура;
VIII-Б.5	на разлике међу културама треба гледати као на могућност за учење и као изазов за узајамно разумевање и напредовање;
VIII-Б.6	поштовање и промовисање других култура доприносе обезбеђивању поштовања сопствене културе од стране других.

РЕЗУЛТАТИ УЧЕЊА

Тема: ЉУДСКА ПРАВА И ПРАВА ДЕТЕТА
Укупно часова: 20

Резултати учења
Ученик/ученица ће бити способан/способна да:
1. објасни концепт људских права и кључне документе и механизме за њихову заштиту на светском и европском нивоу;
2. објасни концепт права детета и улогу Конвенције о правима детета;
3. објашњава улогу институција и деловање грађанског друштва у заштити људских права у Републици Северној Македонији.
Ученик/ученица ће развијати:
4. свест о поштовању и заштити људских и дечјих права.

Садржаји (и појмови)	**Стандарди за оцењивање**
• **Универзална декларација о људским правима** (права, слободе, одговорности, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима)	• Наводи када, где и са којим циљем је формирана Организација уједињених нација. • Наводи када, где и којим поводом је донета Универзална декларација о људским правима. • Наводи на кога се односи Универзална декларација о људским правима и објашњава зашто. • Објашњава (кроз пример) значење права и слобода у концепту људских права. • Објашњава (кроз пример) значење одговорности у концепту људских права. • Наводи два најважнија међународна инструмента за заштиту људских права који произилазе из Универзалне декларације о људским правима и објашњава њихову намену. • Објашњава најмање по два члана из оба међународна пакта и наводи примере њиховог поштовања и кршења у стварности.

	• Објашњава утицај међународних пактова на законодавство у нашој држави.
• **Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода** (Савет Европе, Европски суд за људска права)	• Наводи када и где је донета Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. • Објашњава зашто је донета Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и на кога се односи. • Објашњава везу Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са Универзалном декларацијом о људским правима. • Наводи када је формиран Европски суд за људска права и где се налази. • Објашњава мандат Европског суда за људска права.
• **Конвенција о правима детета** (ратификација)	• Наводи када и где је усвојена Конвенција о правима детета и када ју је ратификовала наша држава. • Објашњава шта представља Конвенција о правима детета и зашто је посебан документ у односу на Универзалну декларацију о људским правима. • Објашњава најмање три члана из Конвенције о правима детета и наводи примере њиховог поштовања и кршења у стварности.
• **Заштита људских права у Републици Северној Македонији** (омбудсман / народни правобранилац, Уставни суд, грађанско друштво, медији)	• Објашњава надлежности омбудсмана/народног правобраниоца у нашој држави. • Објашњава улогу Уставног суда у заштити права грађана. • Објашњава улогу грађанског друштва у промоцији и заштити људских права. • Објашњава улогу медија као заштитника права грађана.
Примери активности На табли се записује следећа мисао Алберта Ајнштајна: „Свет није пун зла због оних који чине зло. Пон је зла због оних који не чине ништа.“ У отвореној дискусији од ученика се тражи да интерпретирају поруку садржану у цитату и да је доведу у везу са Холокаустом и другим злоделима почињеним током Другог светског рата. Потом наставник указује да су управо догађаји из Другог светског рата били повод за оснивање Организације уједињених нација и доношење Универзалне декларације о људским правима.	

Потом се ученици деле у мале групе које се такмиче у томе која ће брже одговорити на следећа питања која поставља наставник:

- На који датум је формирана Организација уједињених нација? [24. октобар 1945] *(Напомена: У оригиналном македонском тексту грешком стоји 24. јуни, али је званични датум 24. октобар)*
- У ком граду је формирана Организација уједињених нација? [Сан Франциско]
- Колико земаља је формирало Организацију уједињених нација? [51]
- Колико земаља броји Организација уједињених нација сада? [193]
- Која организација је донела Универзалну декларацију о људским правима? [УН / ООН]
- На који датум је донета Универзална декларација о људским правима? [10. децембар 1948]
- У ком граду је донета Универзална декларација о људским правима? [Париз]
- Колико чланова има Универзална декларација о људским правима? [30]

Након сваког постављеног питања, ученици траже одговор на интернету, а победником се сматра она група која после 30 секунди има највише листића са написаним тачним одговором. Након проглашења победника за свако питање, тачан одговор се записује на табли.
По завршетку ове активности отвара се дискусија са свим ученицима о питањима: (1) Са којим циљем је формирана Организација уједињених нација? и (2) Шта је био повод за доношење Универзалне декларације о људским правима? Након сваког постављеног питања, ученицима се оставља кратко време да истраже на интернету, а затим да својим речима кажу одговор. На крају се доноси закључак да су УН формиране да би радиле на обезбеђивању међународног мира, безбедности и сарадње између држава у свету, а Универзална декларација о људским правима је резултат потребе да се стандардизују и заштите основна права и слободе људи широм света, што је уочено након људских страдања током Другог светског рата.

- Ученици, подељени у групе, добијају чл. 1 и чл. 2 из Универзалне декларације о људским правима (https://www.healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/%D0%9EN/1%20-%20%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf). Њихов задатак је да анализирају ова два члана и да се припреме за квиз са Тачно/Нетачно или за одговоре на следећа питања:
  - На кога се односе права и слободе наведене у Универзалној декларацији о људским правима?
  - Где и када важе права и слободе наведене у Универзалној декларацији о људским правима?
  - Како је укључен принцип једнакости и недискриминације у Универзалну декларацију о људским правима?
  - Из чега се види да се права из Универзалне декларације о људским правима не заслужују, већ важу за сваког човека само зато што је човек?

За свако питање, свака група (једна за другом) добија прилику да презентује своје одговоре. На крају наставник резимира одговоре.

- Ученици, подељени у групе, такмиче се у томе ко ће направити бољи постер (са сликама или цртежима, без текста) који илуструје чл. 2 Универзалне декларације о људским правима. Након завршетка рада, свака група објашњава шта је представила на постеру. Након што сви постери буду изложени, групе се међусобно оцењују бодовима на основу следећих критеријума које наставник записује на табли: сва права и слободе припадају (1) људима из целог света, (2) и старијима и млађима, (3) и мушкарцима и женама, (4) особама свих раса и боја коже, (5) особама различите етничке и верске припадности, (6) и особама са инвалидитетом. Свака група добија по 1 поен за јасно представљање онога што је наведено у критеријуму.
- Ученицима се објашњава да су у Универзалној декларацији о људским правима слободе издвојене као посебна права (права се односе на обавезе и одговорности које држава и њене институције треба да преузму како би обезбедиле минимум услова за живот и развој човека, док се слободе односе на оне ствари које треба да буду омогућене сваком човеку да их практикује, без препрека од стране државе или њених институција). Потом ученици, подељени у групе, добијају примерак Универзалне декларације и радни лист са следећим групама права и слобода: (1) Право на живот, слободу и безбедност, (2) Слобода мисли, савести и вероисповести, (3) Слобода изражавања и право на информисање, (4) Слобода окупљања и удруживања, (5) Право на правично суђење и правну заштиту, (6) Право на образовање, (7) Право на рад и пристојан животни стандард, (8) Право на брак и оснивање породице и (9) Право на здравствену заштиту. Њихов задатак је да у радном листу поред сваке групе права/слобода наведу број члана из Декларације (од 3. до 28. члана) који спада у ту групу. Након што се кроз презентацију урађеног утврде тражени одговори, групе добијају задатак да издвоје чланове који се односе на слободе и да објасне (примењујући објашњење које је дао наставник) зашто су дефинисани као слободе, а зашто се други чланови не односе на слободе. У отвореној дискусији ученици износе мишљења групе или своја лична мишљења у погледу разлика између једних и других врста права, са циљем да кроз интерпретацију конкретних чланова сагледају разлику између права и слобода у концепцији људских права.
- Ученици, подељени у групе, добијају чл. 29 Универзалне декларације о људским правима, са задатком да открију које су одговорности човека према концепту људских права. У отвореној дискусији ученици износе мишљења групе или своја лична мишљења у погледу одговорности, како би се донео закључак да је сваки човек одговоран (има обавезу) да поштује права других (граница практиковања сопствених права је поштовање права других људи и друштва у целини). Потом свака група извлачи по једну ситуацију у којој је описан конфликт где је поштовање права једне особе изазвало или могло да изазове штету и опасност по друге особе или нарушавање права других људи (на пример, ширење лажних информација чиме се вређа достојанство неког човека или се подстичу предрасуде према групама људи; невакцинисање сопственог детета и изазивање болести код других, посебно код оних који нису смели да буду вакцинисани из здравствених разлога; учешће на скуповима током пандемије и омогућавање да се болест шири прво међу присутнима, а потом и на друге). Задатак група је да открију о којим правима и одговорностима се ради у примерима, а затим и да опишу пример сличне ситуације из стварности. На крају групе презентују урађено.

- Ученици, подељени у групе, добијају два пакта који произилазе из Универзалне декларације о људским правима и извлачењем бројева бирају по два од следећих чланова Међународног пакта о грађанским и политичким правима: 3, 6, 18, 19, 24, 27 (https://www.healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/%D0%9EN/3%20-%20%D0%9C%D0%B5%D1%93%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD%20%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8,%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%20%D0%B8%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf) и по два од следећих чланова Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима: 10, 12, 13 **(**https://bezomrazno.mk/wp-content/uploads/2013/10/Megjunaroden-pakt-za-gragjanski-i-politicki-prava.pdf). . Задатак група је да напишу говор у трајању од 3 минута у којем ће за сваки члан који су извукли објаснити шта под њим подразумевају и навести пример из стварности када се то право поштује и пример када се оно крши. Прво се читају говори (као на говорници) за чланове из једног пакта, према редоследу у пакту, а затим говори за чланове из другог пакта. Након што се заврши са свима, прво се резимира на која се права односи један, а на која други пакт, па се потом води отворена дискусија о намени пактова како би се закључило да се ради о међународним инструментима за заштиту људских права који обавезују државе потписнице (међу којима је и Северна Македонија) да их спроводе, заштите и поштују код својих грађана тако што ће их уградити у своје законе. [Активност се може реализовати током два часа – први час за први пакт, а други час за други пакт уз завршну дискусију.]
- Ученици, подељени у групе, истражују на интернету и припремају презентацију о томе: (1) како Устав наше државе штити права и слободе грађана, навођењем најмање 5 чланова који се односе на то и (2) који закони у нашој држави су директно повезани са правима наведеним у два међународна пакта, навођењем најмање 6 закона из различитих области. Групе презентују урађено једна за другом, а након сваке презентације на табли се резимирају чланови Устава и закони које су ученици идентификовали.
- Ученици се деле у мале групе које се такмиче у томе која ће брже одговорити на следећа питања која поставља наставник:
    - Ког датума је донета Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода? [прихваћена 4. новембра 1950, а ступила на снагу 3. септембра 1953]
    - У ком граду је донета? [Рим]
    - За колико држава важи Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода? [47 (чланице Савета Европе)]
    - Од када важи за нашу државу? [од 1995. (када је Северна Македонија постала чланица Савета Европе)] Након сваког постављеног питања, ученици траже одговор на интернету, а победником се сматра она група која после 30 секунди има највише листића са написаним тачним одговором. Након проглашења победника за свако питање, тачан одговор се записује на табли.

Потом се отвара дискусија са свим ученицима о питању *Зашто је донета Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода?*. Ученицима се оставља кратко време да истраже на интернету, а затим да својим речима кажу одговор. На крају се доноси закључак да конвенција служи као механизам за побољшање стандарда људских права у Европи.

- Ученицима се презентује Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (линк). Потом се у отвореној дискусији овај документ пореди са Универзалном декларацијом о људским правима кроз одговарање на следећа питања: (1) Који документ произилази из ког?, (2) По чему је Европска конвенција слична Универзалној декларацији?, (3) На кога се односи Универзална декларација, а на кога Европска конвенција?, (4) У ком од ова два документа се нуде конкретне смернице о томе како се људска права могу заштитити у пракси?. Из дискусије треба да произиђе закључак да Универзална декларација дефинише концепт људских права, док се Европска конвенција фокусира на конкретна законска решења и друге механизме за заштиту права.
- Ученици (индивидуално) одговарају са тачно или нетачно на следеће тврдње које наставник приказује на видео-пројектору или их записује на табли:
    - Европски суд за људска права формиран је 1969. године. [Нетачно – 1959. године]
    - Седиште Европског суда за људска права налази се у Стразбуру, у Немачкој. [Нетачно – Стразбур је у Француској]
    - Европски суд за људска права формиран је да би одређивао која права и слободе грађана Европе треба да буду заштићени. [Нетачно – формиран је да би се обезбедила примена Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у државама чланицама Савета Европе]

Након сваке изложене тврдње ученици се изјашњавају да ли је тачна или не (на основу предзнања или претпоставке), а они који су изабрали тражени одговор добијају право да претражују на интернету. За прве две тврдње победник је онај ко први наглас каже тражени одговор, а за трећу тврдњу се диже рука и онај ко добије реч (према редоследу дизања руку) мора да да образложење својим речима. Сви тражени одговори се записују на табли (или се приказују на видео-пројектору). За трећу тврдњу наставник поставља и додатно питање за дискусију: *Ко може тражити заштиту права пред Европским судом када сматра да су она прекршена?* како би се закључило да жалбе за кршење људских права и слобода могу упутити грађани државе чланице против своје државе (након што судови у њиховој држави нису донели задовољавајућу пресуду), или једна држава против друге државе чланице.

- Ученици се деле у мале групе које се такмиче у томе која ће брже одговорити на следећа питања која поставља наставник:
    - Ког датума је усвојена Конвенција о правима детета? [20. новембар 1989]
    - У ком граду је усвојена Конвенција о правима детета? [Њујорк]
    - Колико чланова садржи Конвенција о правима детета? [54] *(Напомена: У оригиналном македонском тексту у загради стоји број 37, али Конвенција о правима детета заправо садржи укупно 54 члана)*
    - На ком догађају је усвојена Конвенција о правима детета? [Генерална скупштина Организације уједињених нација]
    - Када је Конвенција о правима детета ратификована у нашој држави? [8. септембар 1993]

Након сваког постављеног питања ученици траже одговор на интернету, а победником се сматра она група која после 30 секунди има највише листића са написаним тачним одговором. Након проглашења победника за свако питање, тачан одговор се записује на табли.
Потом се отвара дискусија са свим ученицима о питању: *Шта значи када нека држава ратификује Конвенцију?*. Ученицима се

оставља кратко време да истраже на интернету, а затим да својим речима кажу одговор, након чега треба да се закључи да се ратификацијом Конвенције државе (укључујући и нашу) обавезују да је спроводе и примењују у свом правном систему (да је угради у законе) и у пракси за заштиту права детета.

- Ученицима се презентује Конвенција о правима детета (https://www.coe.int/mk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child) , при чему се посебно објашњавају: чл. 1 (одређује ко се сматра дететом), чл. 2 (обавеза држава да заштите права све деце, без дискриминације и да заштите децу од дискриминације), чл. 3 (најбољи интерес детета), чл. 5 (одговорност, обавезе и права родитеља/старатеља), чл. 6 (урођено право на живот) и чл. 7 (право на име, држављанство и бригу оца и мајке/родитеља). Током презентације ученици се подстичу да износе своје мишљење и да траже додатна објашњења уколико нешто нису разумели или желе да сазнају више. Потом се од ученика, подељених у групе, тражи да истраже на интернету како би одговорили на питање: *Зашто је креиран посебан документ за заштиту права деце када се Универзалном декларацијом о људским правима тражи заштита права свих људи, укључујући и децу?*. Након презентације урађеног закључује се да неопходност посебног документа произилази из тога што су деца најрањивија група у друштву, која не може да практикује и штити своја права без помоћи и подршке одраслих.
- Ученици, подељени у групе, добијају комплетну верзију Конвенције о правима детета (https://www.unicef.org/northmacedonia/media/1806/file/MK_CRC_1990_MK.pdf) након чега извлаче по три броја који означавају следеће чланове Конвенције: 6–9, 12–20 и 24–29 (укупно 19 чланова). Свака група треба да припреми по два сценарија за презентовање „својих“ трију права, тако што ће у једном приказати ситуацију кршења права, а у другом ситуацију поштовања права. Потом групе глуме ситуације за свако право појединачно, а остали ученици погађају о ком се праву ради и образлажу на основу чега су препознали конкретно право. Наставник записује „тачно“ право на табли. Исти поступак се понавља за све чланове на којима су групе радиле.
- Наставник записује на табли надлежности Народног правобраниоца, а ученици, подељени у групе, извлаче по један листић из комплета на коме су написани различити задаци повезани са надлежностима. Надлежности и са њима повезани задаци за ученике су следећи:
- **Надлежност:** Народни правобранилац штити уставна и законска права грађана када су им она повређена од стране органа државне управе, општина и јавних установа.

  Задатак: Напишите представку (жалбу) Народном правобраниоцу у име родитеља који се жали да је његовом детету повређено право на образовање јер га не примају да се упише у школу зато што је претходно учило у другој земљи.

- **Надлежност:** Народни правобранилац предузима мере за заштиту начела недискриминације.

  Задатак: Наведите мере које би Народни правобранилац предузео након што констатује да постоји дискриминација деце са инвалидитетом (попреченошћу) у основним школама у одређеној општини.

- Надлежност: Народни правобранилац предузима мере за адекватну и правичну заступљеност припадника етничких заједница у органима државне власти, општинама и јавним установама.
  Задатак: Припремите упитник са 4–6 питања која бисте упутили свим министарствима, општинама и јавним установама како бисте открили колики је проценат запослених припадника различитих етничких заједница и каква су очекивања за запошљавање припадника различитих етничких заједница у будућности.
- Надлежност: Народни правобранилац прати колико се поштују људска права и указује на потребу за њиховом заштитом.
  Задатак: У име Народног правобраниоца, припремите табелу са подацима из истраживања које показује у којој мери се у основним школама поштују права ученика на учешће у доношењу одлука о питањима од њиховог непосредног интереса.
- Надлежност: Народни правобранилац редовно посећује затворе како би спречио сурово, нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање затвореника.
  Задатак: Саставите по 3 питања за затворенике и за затворске чуваре која би Народни правобранилац могао да им постави како би сазнао да ли се поштује право затвореника на достојанствен третман.

Задатак за групе је да утврде на коју се од наведених надлежности односи „њихов“ задатак и да поступе према захтеву у задатку. Након што свака група презентује урађени задатак, остали ученици погађају на коју се надлежност он односи и објашњавају зашто тако мисле.

- Наставник презентује ученицима чл. 110 Устава Републике Северне Македоније (https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf), а у дискусији ученици идентификују улогу суда у заштити људских права и слобода (Уставни суд штити слободе и права човека и грађанина која се односе на слободу уверења, савести, мисли и јавног изражавања мисли, политичко удруживање и деловање, као и забрану дискриминације грађана по основу пола, расе, верске, националне, социјалне и политичке припадности). Потом се ученици деле у групе и свака група добија следећи случај повреде права који је разматрао Уставни суд и за који је донета пресуда у корист грађанина: Грађанин Ц. Р. сматрао је да му је повређено право на политичко деловање неприхватањем његове кандидатуре за градоначелника на локалним изборима, упркос томе што је његову кандидатуру подржала група грађана. Суд је утврдио да је одбацивање кандидатуре овог грађанина било последица нетачних података које је издао орган државне управе.

Задатак група је да анализирају случај како би открили које право је грађанину било повређено [повреда права на политичко удруживање и деловање]. Након презентације урађеног, у отвореној дискусији се закључује да се Уставном суду могу обратити грађани који сматрају да им је повређено једно од горенаведених права и слобода чија је заштита у надлежности овог суда.

- Ученицима се презентује концепт грађанског друштва, при чему се наглашава улога невладиних организација у промоцији и заштити људских права. Потом ученици, подељени у групе, добијају задатак да „формирају“ невладину организацију чија је мисија

промоција и заштита неког права (нпр. за заштиту животне средине, за здравство доступно деци са ретким болестима, за борбу против дискриминације, за промоцију права детета) – да смисле одговарајући назив и активности организације (могу истраживати на интернету како би добили идеје). Након што групе презентују „своје“ организације, наставник подстиче дискусију у којој ученици треба да резимирају улогу и утицај невладиних организација у промоцији и заштити људских права у друштву.

- Ученици прате презентацију коју је припремио наставник, у којој су медији представљени као „чувари“ друштва који имају кључну улогу у информисању грађана о свим важним питањима од јавног интереса, као што су поступци влада и других моћних појединаца или институција. Потом, подељени у групе, ученици добијају избор „чланака“ (које је припремио наставник) који истичу случајеве када су медији „разоткрили“ кршење неких права и слобода (нпр. породично насиље, загађење животне средине, дискриминација на етничкој основи, социјална неправда). Задатак група је да анализирају чланке и одговоре на следећа питања: 1.На која се конкретна права или слободе односи чланак у медијима? 2.Како чланак доприноси разоткривању кршења ових права? 3.Какав утицај имају медији на подизање свести или покретање промена? 4.Да ли се медији суочавају са некаквим изазовима или препрекама у испуњавању своје улоге чувара грађана? Свака група презентује резиме урађеног пред целим разредом. На крају се доноси закључак да медији имају значајну улогу у заштити демократије и права грађана у демократским друштвима.

Тема: ДРУШТВО, ДРЖАВА, ГРАЂАНИ
Укупно часова: 16

Резултати учења

Ученик/ученица ће бити способан/способна да:

1. прави разлику између друштва и државе;
2. наводи и објашњава различите видове државног уређења у савременом свету;
3. објашњава очекивања од грађана у демократском друштву;
4. објашњава шта држава предузима како би заштитила права и интересе грађана.

Садржаји (и појмови)	**Стандарди за оцењивање**
• **Друштво и држава**	• Наводи карактеристике друштва и државе и објашњава разлику између друштва и државе. • Објашњава однос између државе и друштва и илуструје га примерима из стварности. • Објашњава зашто се наше друштво сматра мултикултуралним и како се то одражава на државу.

• **Државно уређење** (демократска држава, аутократска држава, тоталитарни режим, цензура медија, монархија: апсолутна и уставна; република: парламентарна демократија, председничка демократија, федерална држава)	• Упоређује (кроз примере) државе са демократским и аутократским уређењем у погледу тога ко је носилац власти и какав је однос државе према грађанима. • Наводи и описује државна уређења карактеристична за монархије и илуструје их примерима држава таквог карактера. • Пореди државе са парламентарном и председничком демократијом и илуструје разлике примерима држава таквог карактера. • Објашњава државно уређење Републике Северне Македоније.
• **Улога грађанина у демократском друштву** (гласање на изборима, грађански активизам, волонтирање, солидарност)	• Објашњава зашто је важно да грађани гласају на изборима и да формирају и исказују мишљење у вези са политичким процесима. • Објашњава зашто је важно да се грађани придржавају закона и прописаних правила. • Објашњава зашто је важно да грађани учествују у животу заједнице и да волонтирају. • Објашњава зашто су образовање и континуирано учење важни за грађане и за друштво. • Објашњава зашто је важно да грађани буду одговорни и да показују солидарност према другим члановима друштва. • Објашњава зашто је важно да грађани буду активни у заштити животне средине.
• **Држава у функцији грађана** (јавно добро, тржиште, спољна политика, дипломатија)	• Објашњава улогу државе у заштити права и слобода грађана и наводи механизме које користи у ту сврху. • Објашњава зашто је важно да постоје безбедност и ред у држави и како држава обезбеђује безбедност и ред. • Објашњава зашто је важно да држава обезбеђује основне услуге за грађане (образовање, здравствену заштиту, социјалну заштиту и

	инфраструктуру) и како то чини. • Објашњава како држава треба да управља јавним добрима у интересу грађана. • Објашњава утицај државе у регулисању тржишта и економије у интересу грађана и наводи механизме које предузима у ту сврху. • Објашњава улогу државе у вођењу спољне политике и објашњава значај одржавања добрих односа са другим државама за грађане.

Примери активности

- Ученици, подељени у групе, добијају радни лист са недовршеним реченицама са задатком да на празном месту у свакој реченици напишу да ли се дати опис односи на друштво или на државу. Као пример описа [са очекиваним одговорима] могу послужити следећи:
  - [Друштво] се односи на људе, заједнице и институције које функционишу заједно и имају заједничке интересе.
  - [Држава] има законску власт и контролу над територијом и људима који живе на њој.
  - Дељење заједничког простора, финансијских и других ресурса, као и приступ заједничком образовању, здравственој заштити и инфраструктури карактеристике су [друштва].
  - [Држава] има власт, владу, законе и различите институције за управљање земљом.
  - Људи у [друштву] имају осећај припадности и заједнички идентитет.
  - Вредности, норме и очекивања која поставља [друштво] усмеравају понашање људи и интеракцију међу њима.
  - [Држава] уводи и спроводи законе и одржава јавни ред и мир.
  - Безбедност грађана, њихово образовање и здравствену заштиту обезбеђује [држава].
  - [Друштво] ствара потребе и очекивања која се преносе на [државу], која је одговорна да на њих реагује (да их задовољи или испуни).

Очекује се да се у оквиру група води дискусија из које ће произићи одговори. Одговори се презентују заједно са образложењем датог одговора (зашто су се определили за тај одговор). Након завршетка презентација свих група за конкретну реченицу, наставник даје тачан одговор који се записује на табли под *Друштво*, односно под *Држава*. Потом се прелази на следећу реченицу. Након што се заврши поступак са свим реченицама, резимирају се (читају се са табле) реченице које се односе на један и на други појам. На крају, у отвореној дискусији, од ученика се тражи да наведу примере из стварности који илуструју однос између друштва и државе (на пр. порастао је број родитеља који желе да упишу децу у вртић, па зато држава треба да отвори нове вртиће; професори и родитељи сматрају да образовање деце није довољно квалитетно, па министарство образовања мора да спроведе реформе).

- Ученици, подељени у групе, добијају задатак да замисле да је њихова учионица заједничка територија коју деле као грађани и да прво опишу „своје“ друштво на тој територији (нпр. који су им заједнички интереси, које су им водеће вредности, како се очекује да се понашају, који им је заједнички идентитет, којим ресурсима располажу), а затим да замисле и опишу државу која контролише ту територију (нпр. ко од њих представља власт, какве законе имају, ко и како одржава ред). Након што све групе презентују урађено, кроз отворену дискусију наводе се карактеристике Северне Македоније најпре као друштва, а потом и као државе. При крају дискусије наставник поставља питања: (1) *Зашто се наше друштво сматра мултикултуралним?* и (2) *Како се мултикултурална природа друштва одражава на државу?*, а из одговора ученика треба да произиђе закључак да мултикултурални карактер нашег друштва произилази из његове етничке, језичке и верске разноврсности, која се одражава на функционисање државе кроз укључивање свих етничких заједница у процесе одлучивања и управљања, кроз обезбеђивање образовања које задовољава потребе свих етничких заједница, али и кроз креирање комплексног националног идентитета који уједињује различите аспекте културе и етничке идентитете грађана.
- Ученицима се упоредно презентује шта значи демократско, а шта аутократско државно уређење, са фокусом на разлике у томе ко има власт и какав је однос државе према грађанима. Потом ученици, подељени у групе, добијају задатак да смисле и опишу по једну конкретну ситуацију којом ће илустровати ко има власт и како се власт понаша према грађанима у Немачкој, а како у Северној Кореји. При томе се подстичу да користе информације са интернета како би смислили обе ситуације. Групе презентују ситуације које су смислиле кроз глуму/игру улога. Након презентација свих група води се отворена дискусија у којој се користе примери како би се закључило да у демократским државама власт припада грађанима преко њихових представника који се бирају на слободним и редовним изборима, а држава поштује права грађана и примењује принцип владавине права (закона), док је у ауторитарним државама власт концентрисана у рукама једне особе или мале групе људи, а држава има већу контролу над грађанима и може да ограничи њихова права (на пример, цензура медија, репресија над политичким противницима и ограничавање слободе изражавања и удруживања). Наставник додатно указује на то да у тоталитарним режимима (екстремном облику аутократских држава) држава има апсолутну контролу над грађанима и њиховим животима (лична слобода и аутономија грађана су значајно ограничене, а контрола државе је потпуна).
- Наставник указује на то да је једна од подела држава на републике и монархије и објашњава да монархије имају краља/краљицу или другу врсту монарха, те да се, у зависности од функције и надлежности монарха, прави разлика између апсолутних и уставних монархија (без детаљнијег говора о њиховим карактеристикама). Ученици, подељени у групе, извлаче по један листић са написане две државе од следећих: (1) Саудијска Арабија и Шпанија, (2) Велика Британија и Јапан, (3) Оман и Шведска и (4) Холандија и Катар. Свака група треба да припреми видео-презентацију за две „своје“ државе (са сликама и текстом) којом ће их описати у погледу улоге, одговорности и реалне моћи у владању краља/краљице, емира, односно султана. Након презентације урађеног за сваку групу посебно, на табли се записује која од држава има апсолутну, а која уставну монархију. По завршетку свих презентација отвара се дискусија у којој треба да се изведе закључак о разликама између две врсте монархије – у апсолутној монархији монарх има целокупну власт и контролу над државом (диктира законе, доноси одлуке и има контролу над свим аспектима владања), док у уставној монархији монарх има углавном церемонијалне и представничке функције одређене Уставом државе, а реална политичка власт је у рукама парламента и/или владе.
-
- Наставник указује на то да се према уређењу прави разлика и између држава са парламентарном демократијом и држава са

председничком демократијом, али и да постоје федералне државе које могу бити са парламентарном или са председничком демократијом. Ученици, подељени у групе, извлаче по један листић са написане две државе од следећих: (1) Индија и Француска, (2) Италија и Бразил, (3) Нови Зеланд и Јужна Кореја и (4) САД и Швајцарска. Свака група треба да припреми видео-презентацију за две „своје“ државе (са сликама и текстом) којом ће их описати у погледу тога ко је главни носилац власти, како се бирају, како се организују и како функционишу државни органи (председник, парламент, влада и сл.). Након презентације урађеног за сваку од прве три групе, на табли се записује која од држава има парламентарну, а која председничку демократију, након чега се заједнички резимирају разлике између две врсте демократије. На крају се презентује и анализа за САД и Швајцарску, након чега се заједнички закључује шта значи федерална држава (власт је подељена између централне власти и власти различитих подрегиона или јединица) и заједнички се резимира разлика између федералних држава са председничком и оних са парламентарном демократијом.

- Ученици се деле у мале групе и свака група добива радни материјал (лист) на коме су написани следећи чланови (односно делови чланова) Устава Републике Северне Македоније повезани са Собрањем (Скупштином), Председником и Владом: 61 (само први став), 62 (само први став), 63 (само први став), 68, 79, 80, 88 (само прва реченица), 90 (само последња реченица) и 92 (само прва и друга реченица). Свака група добија задатак да, на основу добијеног радног материјала, одговори на једно од следећих питања у вези са Председником, Владом и Собрањем Републике Северне Македоније: (1) Ко их бира и каква је процедура за избор сваког од њих, (2) Које су надлежности сваког од њих, (3) Каква је повезаност међу њима (ко пред ким одговара). Свака група припрема видео-презентацију са одговорима. Након што свака група презентује свој рад, води се дискусија у којој се посебно резимирају ствари које се односе на Председника, Владу и Собрање и закључује се да је државно уређење РСМ парламентарна демократија.
- Ученицима се презентују следеће улоге грађана у демократским друштвима (уз кратко објашњење непознатих појмова):
- Придржавање закона и прописаних правила
- Учешће у заједници и волонтирање
- Свесно стицање образовања и континуирано учење
- Одговорност и солидарност према другима у друштву
- Активност у заштити животне средине

  Потом се ученици деле у групе и добијају задатак да припреме презентацију у којој ће: (1) навести примере из стварности о неиспуњавању очекивања од стране појединаца или група грађана и (2) навести и објаснити последице по друштво/државу уколико већина грађана не би чинила оно што се од њих очекује. Најпре све групе треба да раде на првонаведеној улози, да презентују урађено у вези са њом и да кроз заједничку дискусију (у којој ће се резимирати последице њеног непоштовања по друштво/државу) закључе зашто је важно да грађани поштују ту своју улогу. Исти поступак треба поновити за сваку наредну улогу наведену на листи. Препоручује се да се описане активности реализују током 2–3 часа, при чему ће се на сваком часу радити на 2–3 засебна очекивања/улоге.

- Ученицима се презентују и укратко објашњавају следеће улоге државе у демократским друштвима:
    - Заштита права и слобода грађана
    - Обезбеђивање безбедности и реда
    - Обезбеђивање основних услуга (образовање, здравствена заштита, социјална заштита и инфраструктура)
    - Управљање јавним добрима

- Регулисање тржишта и економије
- Вођење спољне политике

Потом се ученици деле у групе и добијају задатак да, након евентуалног истраживања на интернету, припреме презентацију у којој ће: (1) укратко описати како држава врши наведену улогу у складу са интересима и потребама грађана и (2) навести и објаснити последице по грађане уколико би држава то спроводила супротно интересима и потребама грађана. Најпре све групе треба да раде на првонаведеној улози, да презентују урађено у вези са њом и да кроз заједничку дискусију (у којој ће се резимирати начини реализације наведене улоге и последице њеног спровођења супротно интересима и потребама грађана) закључе зашто је важно да држава реализује ту своју функцију у интересу грађана. Исти поступак треба поновити за сваку наредну функцију наведену на листи. Препоручује се да се описане активности реализују током 2–3 часа, при чему ће се на сваком часу радити на 2–3 засебне функције.

ИНКЛУЗИВНОСТ, РОДНА РАВНОПРАВНОСТ/СЕНЗИТИВНОСТ, ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТ И МЕЂУПРЕДМЕТНА ИНТЕГРАЦИЈА

Наставник обезбеђује инклузивност укључивањем свих ученика во све активности током часа. Притоме, омогућава да свако дете буде когнитивно и емоционално ангажовано коришћењем одговарајућих методичких приступа (индивидуализација, диференцијација, тимски рад, вршњачка подршка). У раду са ученицима са сметњама у развоју (инвалидитетом) примењује индивидуални образовни план (са прилагођеним резултатима учења и стандардима оцењивања) и, кад год је то могуће, користи додатну подршку других лица (лични и образовни асистенти, образовни медијатори, тутори волонтери и професионалци из школа са ресурсним центром). Редовно прати све ученике, посебно оне из рањивих група, како би могао на време да идентификује тешкоће у учењу, те да их подстиче и подржава у постизању резултата учења.

При реализацији активности наставник једнако третира и дечаке и девојчице, водећи рачуна да им не додељује родно стереотипне улоге. При формирању радних група настоји да обезбеди баланс у односу на пол. При избору додатних материјала у настави користи илустрације и примере који су родно и етнички/културно сензитивни и подстичу родну равноправност, односно промовишу интеркултурализам.

Кад год је могуће, наставник користи интеграцију тема/садржаја/појмова при планирању и реализацији наставе. Интеграција омогућава ученицима да укључе перспективе других наставних предмета у оно што изучавају у овом наставном предмету и да повежу знања из различитих области у једну целину.

ОЦЕЊИВАЊЕ ПОСТИГНУЋА УЧЕНИКА

Да би омогућио ученицима да постигну очекиване стандарде оцењивања, наставник континуирано прати активности ученика током поучавања и учења и прикупља информације о напретку сваког ученика. За учешће у активностима ученици добијају повратну информацију која указује на ниво успешности у реализацији активности/задатка и даје смернице за побољшање (формативно оцењивање). У ту сврху наставник прати и оцењује:

- усмене одговоре на питања која постави наставник или вршњаци,
- истраживачке активности за прикупљање података,
- радове (мултимедијалне презентације, постере, брошуре и друге врсте презентација),
- допринос раду у малим групама,
- домаће задатке и
- одговоре на квизовима и тестовима.

Након завршетка учења сваке теме, ученик добија бројчану сумативну оцену за постигнуте стандарде оцењивања. Сумативна оцена се изводи као комбинација резултата постигнутог на тесту знања и оцене о напредовању која је утврђена путем различитих техника формативног оцењивања. Током и на крају школске године ученик добија бројчане оцене.

Почетак имплементације наставног програма	школска 2026/2027 година
Институција / носилац програма	Биро за развој образовања
У складу са чланом 30, став 3 Закона о основном образовању („Службени гласник Републике Северне Македоније“ бр. 161/19, 229/20, 3/25 и 74/25), министарка образовања и науке донела је наставни програм за Грађанско образовање за VIII разред.	бр. 12-12084/3 12.09.2025. година Министарка образовања и науке, проф. др Весна Јаневска, с.р. _____